

Kinderrechten en strafrechtelijke verantwoordelijkheid. Een kritische analyse

Proefschrift voorgelegd tot het behalen van de graad van doctor in de rechten.
Universiteit Gent, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Academiejaar 2003-2004.

In het Belgische jeugdbeschermingsrecht bestaat heel wat onduidelijkheid over de vraag naar de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van minderjarigen. Auteurs die vanuit een gelijkgestemde visie op emancipatie van kinderen schrijven over de relatie tussen kinderrechten en strafrechtelijke verantwoordelijkheid raken het lang niet altijd met elkaar eens. Voor de enen houdt de strafrechtelijke verantwoordelijkheid of strafwaardigheid van kinderen verband met de erkenning van het recht van kinderen op grotere maatschappelijke participatie. Voor de anderen heeft de erkenning van hun strafrechtelijke verantwoordelijkheid kinderen en jongeren vooral te katapulteren in een strafrechtelijk systeem dat boven alles met repressie van jeugdcriminaliteit is begaan. Dit socio-juridisch onderzoek wil dan ook zowel de gebruikte concepten als de precieze juridische draagwijdte van vragen over schuld en verantwoordelijkheid verhelderen, met de bedoeling de vaak verwarde en controversiële discussie over kinderrechten en strafrechtelijke verantwoordelijkheid beter te kunnen vatten.

In het denken over strafrecht kregen strafrechtelijke verantwoordelijkheid en schuld verschillende functies toegewezen. Naast een vergeldende/instrumentele functie (fungering van bestraffing) kreeg het schuldbegrip ook een rechtsbeschermende functie (begrenzing van het recht op bestraffing) en een resocialiserende of pedagogische functie (doel van de bestraffing). Zelf hebben we in het bijzonder gewezen op de rechtsbeschermende of begrenzende functie van het schuldbeginnsel, die verwijst naar een eenvoudige eis voor rechtvaardigheid. Dit is de eis dat vrijheidsbeperkend strafrechtelijk optreden zou worden begrensd tot die personen die ook zelf hun misdrijf hadden kunnen vermijden. Ook kinderen die worden verdacht van een strafbaar feit moeten voor onschuldig worden gehouden tot hun schuld is bewezen. We hebben onderzocht in welke mate doorheen het ontstaan en de evolutie van de Belgische jeugdbescherming enige 'conceptuele ruimte' voorhanden is waar het respect voor het schuldbeginnsel als fundamentele rechtswaarborg van kinderen aan bod kan komen.

In het klassieke jeugdstrafrecht, dat de periode tussen 1791 en 1912 omspannt, stond het criterium onderscheidingsvermogen centraal om voor vragen over verantwoordelijkheid en schuld een onderscheid te maken tussen kinderen en volwassenen. Het bijkomend onderzoek naar het onderscheidingsvermogen, afzonderlijk van de schuldvraag, werd in het klassieke jeugdstrafrecht gezien als een bijzondere garantie opdat het strafrecht nauwlettend met de specificiteit van kinderen en jongeren zou rekening houden. De vraag naar het onderscheidingsvermogen kan worden omschreven als een bijzonder recht van kinderen dat het respect voor de begrenzende functie van het algemene schuldbeginnsel moet waarborgen. Naast deze klassieke interpretatie, werd vanaf

het einde van de 19de eeuw echter steeds vaker gepleit om de vraag naar het onderscheidingsvermogen in te vullen op basis van de opportuniteit van de reactie op delinquent gedrag. Deze nieuwe visie lijkt er echter niet toe te hebben geleid dat de vraag naar het onderscheidingsvermogen vanaf een bepaald ogenblik ook systematisch negatief werd beantwoord.

Met de inwerkingtreding van de Wet op de kindbescherming van 1912 werd ook het criterium onderscheidingsvermogen uit het Strafwetboek geschrapt. De verwarring die hierdoor ontstond over de vraag of kinderen en jongeren in het Belgische recht strafrechtelijk al dan niet verantwoordelijk zijn, was en is groot. We hebben deze onduidelijkheid kunnen verhelderen door een onderscheid te maken tussen (1) de strafrechtelijke verantwoordelijkheid bekeken vanuit het volwassen strafrecht, (2) het belang van verantwoordelijkheid en schuld bij het toemeten van de maatregel/straf en (3) de schuldvraag bij het vaststellen van het misdrijf. Het analytisch van elkaar onderscheiden van deze drie aspecten biedt een beter inzicht in de wijze waarop de verantwoordelijk en schuld van kinderen en jongeren in het Belgische strafrecht en jeugdbeschermingsrecht is geregeld.

(1). De stelling dat de Wet van 1912 de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van kinderen en jongeren heeft afgeschaft - ze zijn voortaan strafrechtelijk schuldonbekwaam - betekent dat de reguliere strafrechten niet langer kunnen oordelen over misdrijf en straf van kinderen en jongeren onder de 16 jaar, en sinds 1965 onder de 18 jaar. De jeugdige leeftijd is voor de strafrechten een schulduitsluitingsgrond, waardoor ze geen enkel strafrechtelijk noch burgerrechtelijk gevolg aan het misdrijf kunnen verbinden. Op dit principe werden in de Wet op de jeugdbescherming van 1965 twee uitzonderingen ingevoerd. Een eerste uitzondering betreft de procedure van de uithandengeving; een tweede uitzondering betreft de inbreuken tegen de wegverkeerswet. Vanuit het strafrecht bekeken komen beide uitzonderingen neer op het in bijzondere gevallen verlagen van de leeftijdsgrens van de schuldonbekwaamheid tot 16 jaar.

(2). Voor het kinder- en jeugdbeschermingsrecht verwijst de strafrechtelijke onverantwoordelijkheid naar het principe dat kinderen en jongeren geen enkele strafrechtelijke straf maar enkel strafvervangende maatregelen kunnen opgelegd krijgen. De vergeldende/instrumentele functie van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid werd hierdoor uit het kinder- en jeugdbeschermingsrecht geweerd. Dit uitgangspunt wordt echter gerelativeerd door het bestraffende karakter van een aantal vervangingsmaatregelen. Veel meer dan de woorden, moet telkens de inhoud van de maatregelen/straffen worden onderzocht.

(3). De strafrechtelijke schuldonbekwaamheid van kinderen en jongeren geldt enkel voor het reguliere strafrecht, en niet voor het categoriale kinder-/jeugdstrafrecht. Binnen de kinder- en jeugdbescherming moet in principe op dezelfde wijze als in het gemene strafrecht worden onderzocht of kinderen en jongeren zich al dan niet schuldig hebben gemaakt aan de hen ten laste gelegde strafbare feiten. Opdat voor een persoon jonger dan 18 jaar een als misdrijf omschreven feit voor bewezen kan worden verklaard, is vereist dat alle constitutieve elementen van het strafbare feit aanwezig zijn. Net zoals de strafrechten moet dan ook de jeugdrechtbank onderzoeken of het feit materieel is bewezen, of de in de delictomschrijving vereiste schuldvorm (opzet, onachtzaamheid) aanwezig is en of er geen gronden zijn die de schuld van de dader uitsluiten (afwezigheid van dwang en dwaling), en tenslotte of er geen rechtvaardigingsgronden zijn die het strafbare karakter van het feit opheffen. De rechtsbeschermende functie van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid is hierdoor binnen het categoriale

regime blijven bestaan. Opnieuw moet ook deze vaststelling worden gerelativeerd. Bepaalde strafbaar gestelde gedragingen of situaties zoals statusdelicten vereisen immers geen onderzoek naar de schuld van de betrokkene, waardoor het schuldbegrip geen enkele begrenzen functie vervult. Ook de mogelijkheid om tijdens de voorbereidende rechtspleging - zonder grondig onderzoek naar de schuld - ingrijpende maatregelen op te leggen doet afbreuk aan de rechtsbeschermende functie van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid binnen het huidige jeugdbeschermingsrecht.

Deze inzichten sporen aan om in het huidige debat over jeugdbeschermingsrecht dan wel jeugdsanctierecht voldoende rekening te houden met fundamentele rechten van kinderen en jongeren, in het bijzonder om de nodige ruimte te voorzien waarbij het schuldbeginsel als fundamentele rechtswaarborg van kinderen kan worden gerespecteerd.